

PEDAGOGNING O'ZINI TUTISHI VA TASHQI KO'RINISHI

Tolibjonova Ozoda

Namangan Davlat insituti Pedagogika nazariyasi va tarixi yo'nalishi 2-kurs magistranti

Annotatsiya: *Pedagog ta'lim yo'lining shamchirog'i kabi. Uning har bir qadami o'quvchilar uchun o'rnak bo'lmog'i lozim. Bugungi maqolamizda aynan pedagog shaxs o'zida aks ettirishi lozim bo'lgan qirralarini tariflaymiz.*

Kalit so'zlar: *pedagog, jamiyat, imidj, Konstantin Dmitriyevich Ushinskiy, mimic ifoda*

Pedagogika atamasi qadimiy bo'lib, „bola yetaklovchi“ degan ma'noni bildiruvchi grekcha „paydogogos“ so'zidan kelib chiqqan. Tarixiy manbalarning ko'rsatishicha, qadimgi Yunonistonda o'z xo'jayinining bolalarini sayr qildirgan, ehtiyot qilgan, harbiy mahoratni o'rgatgan tarbiyachini, ya'ni qullarni „pedagog“ (bola yetaklovchi) deb atashgan. Keyinchalik esa, maxsus o'qitilgan va pedagoglikni o'ziga kasb qilib olgan kishilarni pedagog deb atay boshlashgan.

Pedagogika (yun. paidagogike) — tarbiya, ta'lim hamda ma'lumot berishning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganuvchi fanlar majmuasi. Pedagogika institutlari va ayrim boshqa o'quv yurtlarida mutaxassislik dasturi asosida o'rganiladigan o'quv predmeti ham pedagog deb yuritiladi. Pedagogika fan sifatida bola tarbiyasining nazariy asoslari bilan shug'ullangan. Zamonaviy pedagog bolalar bilan birgalikda kattalarning ham o'quv-tarbiyaviy, madaniy hamda ma'naviy-ma'rifiy tarbiyasi bilan shugullanishni ko'zda tutadi. O'zbekiston Respublikasida Pedagoglarga barkamol shaxs ma'naviyatini shakllantirishning asosiy vositasi deb yondashiladi.

Pedagog tarbiya jarayonining qonuniyatlari, tarkibi va uni tashkil etish mexanizmlarini tadqiq etadi, tarbiyaviy va o'quv ishlarining mazmuni, tamoyillari, ularni tashkil etish shakl, usul hamda yo'sinlarini belgilab beradi.

Pedagogning asosiy vazifasi o'qitish, ta'lim bilan bir qatorda tarbiya berish hamdir. Pedagoglik kasbi, uning paydo bo'lishi va ravnaq topishining tarixiy jihatlariga nazar solar ekanmiz, pedagoglik kasbining shakllanishi kishilik taraqqiyoti tarixi bilan uzviy bog'liqligini anglaymiz. Terib-termalab kun kechirgan ibtidoiy davr kishilari bolalarni o'zlari bilan ergashtirib yurib, ularga ov qilish, turli daraxt mevalarini terish, o'simliklarning ildizini kavlab olish, suv manbalarini izlab topish, olovdan foydalanish kabi harakatlarni amalga oshirishni o'rgatganlar. Bunday harakatlar qabila va urug'ning tajribali kishilari yoki keksalar tomonidan amalga oshirilgan. Oddiy kundalik ehtiyojlarni qondirish yo'lida olib borilayotgan xatti-harakatlar asosida yoshlarga mavjud tajribalar orqali ma'lumotlar berib, ularda amaliy ko'nikmalarni shakllantirganlar. Turli tovushlarni chiqarish yordamida atrofdagilarni yaqinlashayotgan xavfdan ogoh qilishni bolalar kattalarning namunalari asosida o'zlashtirganlar. Nutq va yozuv paydo bo'lgunga qadar bu kabi harakatlar imo-ishoralar asosida amalga oshirilgan. Kishilik tarixida tub inqilobni sodir etgan nutq va

yozuvning paydo bo'lishi, shuningdek, urug' jamoasi tomonidan bajariladigan mehnat faoliyatining turli sohalarga ajralishi yoshlarga nisbatan munosabatning ilg'or (progressiv) xarakter kasb etishiga imkon bergan.

Pedagog so'ziga tariflar juda ko'p, har bir o'rgatuvchi shaxsni ustoz bilib o'z davrining mohir olimu – fozillari quidagicha fikrlar bildirishgan. O'z davrining mashhur pedagog-gumanisti, chexlik yozuvchi Yan Amos Komenskiy o'qituvchining bola dunyoqarashini rivojlantirishdagi roliga katta baho berib, o'qituvchilik “yer yuzidagi har qanday kasbdan ko'ra yuqoriroq turadigan juda faxrli kasb” ekanligini yozib qoldirgan. Muallifning fikricha, pedagog o'z burchlarini chuqur anglay olishi hamda o'z qadr-qimmatini to'la baholay bilishi zarur. Yan Komenskiy o'qituvchi obrazini tasvirlar ekan, uning shaxsida vijdonli, ishchan, sabotli, axloqli, o'z ishini sevuvchi, o'quvchilarga otalardek muomala qiluvchi, ularda bilimga havas uyg'otuvchi, o'quvchilarni o'z ortidan ergashtiruvchi va diniy e'tiqod fazilatlarining namoyon bo'lishi maqsadga muvofiq ekanligiga urg'u beradi. Taniqli rus pedagogi va adabiyotshunosi Konstantin Dmitriyevich Ushinskiy o'qituvchi ma'naviyati va kasbiy faoliyatiga yuqori baho beradi hamda ularning kasbiy malakalarini doimiy ravishda takomillashtirib borish zarurligi to'g'risida o'z g'oyalarini fikrlarida ilgari suradi. Mazkur g'oyaning ijtimoiy ahamiyatini tasdiqlovchi jarayon – o'qituvchilarni tayyorlovchi tizimni ilk bor asoslaydi.

O'qituvchi pedagogik muloqot jarayonining faol ishtirokchisi sifatida o'zida bir qator sifatlarning tarkib topishiga erishishi lozim. U eng avvalo, mulohazali, bosiq, vaziyatni to'g'ri baholay oladigan, mavjud ziddiyatlarni yo'qotishning uddasidan chiqa olishi kerak. O'quvchi, ota-onalar hamda hamkasblari bilan muloqot jarayonida fikrini aniq va to'la bayon etilishiga ahamiyat qaratishi maqsadga muvofiq. Ular bilan munosabat jarayonida so'zni salbiy holatlar haqidagi dalillarni keltirishdan emas, aksincha, o'quvchi (yoki hamkasbi, ota-onalar)ning muvaffaqiyatlarini e'tirof etishi, ularning yana-da boyishiga ishonch bildirishi u bilan ijobiy munosabat o'rnatishga imkon beradi. Muloqot jarayonida o'qituvchining so'zlaridan suhbatdoshiga nisbatan xayrixohlik, samimiylik, do'stona munosabat sezilib turishi, shuningdek, imkon qadar ko'tarinki kayfiyatda bo'lishi kasb etikasi nuqtayi nazaridan talab va qoidalarga kiradi. O'qituvchi shaxsining mazkur talablarga muvofiq keluvchi qiyofasi uning o'quvchilar, hamkasblar hamda ota-onalar o'rtasida obro'-e'tibor qozonishini ta'minlaydi. O'qituvchi barkamol avlodni tarbiyalash jarayonida ishtirok etar ekan, nafaqat ma'naviy-axloqiy madaniyati bilan atrofdagilarga o'rnak bo'lishi, shu bilan birga, pedagogik mahoratini namoyon eta olishi, yetuk pedagog sifatida malakali kadrlarni tayyorlash ishiga o'zining munosib hissasini qo'shishni o'zining kasbiy burchi, deb bilishi kerak.

Pedagogik mahorat – yuksak pedagogik tafakkur, ta'lim-tarbiya jarayoniga ongli, ijodiy yondashuv, metodik bilimlarni samarali qo'llay olish qobiliyati bo'lib, u doimiy ravishda pedagogik bilimlarni oshirib borish, yangiliklardan xabardor bo'lish, ilg'or texnologiyalarni o'zlashtirish asosida rivojlanib boradi. Yosh, shuningdek, ta'lim muassasasida bir necha yillik mehnat stajiga ega bo'lgan o'qituvchilarning pedagogik mahoratga ega bo'lishlari o'zini kasbiy jihatdan takomillashtirish yo'lida bir qator

shartlarga amal qilishi hisobiga ta'minlanadi. Jumladan, mustaqil o'qib-o'rganish, ya'ni pedagogika olamida ro'y berayotgan yangiliklar haqida ma'lumotlarni beruvchi ilmiy adabiyotlar, Internet materiallari, bosma ommaviy axborot vositalarida chop etilayotgan xabarlar, shuningdek, ilg'or texnologiyalar bilan tanishib borish, ularda ilgari surilayotgan g'oyalarni o'qib tahlil qilish va umumlashtirish, xulosalash asosida mustaqil loyihalarni tayyorlash bo'yicha o'z ustida doimiy izlanish olib borishi kerak. Respublikamiz misolida oladigan bo'lsak, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tasarrufidagi Bosh ilmiy-metodik markaz qoshida tashkil etilgan Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq hamda mintaqaviy markazlarida kasbiy malakalarini oshirish, xalq ta'limi tizimi bo'yicha esa Xalq ta'limi vazirligi tasarrufida bo'lgan Abdulla Avloniy nomidagi malaka oshirish instituti hamda Respublika ta'lim markazlarida o'z malaka va ko'nikmalarini oshirib borish, doimiy ravishda ilmiy anjumanlar – nazariy va amaliy konferensiya va seminarlar, pedagogik o'qish hamda treninglarda faol ishtirok etish, O'zbekiston va rivojlangan xorijiy mamlakatlarning yetakchi ta'lim muassasalarida ularning ish tajribalarini o'rganish yoki stajirovka o'tash orqali amalga oshiriladi.

Pedagoglar har tomonlama ta'lim-tarbiya jarayonini to'g'ri tashkil etishi bilan birga o'zlarining tashqi qiyofasiga ham e'tibor berishi lozim. Tashqi qiyofa orqali insonlarning qiziqishlarini orttirgan holatda, o'zini namoyon qila olish, o'ziga og'dira olish va e'tiborni qarata olish dars jarayonini samaradorligini oshiradi. Pedagoglarda faqatgina iste'dodining o'zi yetarli emas, balki o'quvchilarga yoqa olishni ham bilishi shart. Lug'aviy jihatdan —imidj tushunchasi —siymo, —timsol, —qiyofa va —obraz ma'nolarini anglatadi. Mohiyatiga ko'ra esa quidagicha tushuncha yordamida —joziba, maftunkorlik ma'nolarini ifodalaydi. Imidj - aniq bir insonga bo'lgan munosabatda insonlar ta'fakkurida yuzaga keladigan tashkilot yoki boshqa ijtimoiy obyekt qiyofasidir. Pedagogik imidj - pedagogning ma'naviy-axloqiy qiyofasi bilan tashqi ko'rinishi o'rtasidagi o'zaro uyg'unlik va mutanosiblikdir.

O'qituvchining tashqi qiyofasini ifodalovchi madaniyati quidagilardan iborat:

1. Gavdani tutish to'g'ri tutish (yurishda, o'tirib turishda), qo'llarning o'qituvchi stolida erkin holatda bo'lishi, batartibligi, ixchamligi.

2. Kiyim ozodaligi, shinam va bashangligi, kamtarligi, rangning mos holda tanlanishi, kiyimning yoshiga va kasbiga mosligi, kiyimni modaga muvofiqligi, bijuteriya, taqinchoqlarning ko'p va kamligi, ishiga mosligi.

3. Pardozning me'yordaligi, yoshi, kasbi va ishiga mosligi.

4. Soch turmagi (sochning ma'lum bir tartibligi)

5. Pedagogning mimik va pantomimik ifodasi. O'qituvchining pedagogik texnikasi tizimida mimik va pantomimik ifodalari ham muhim o'rin va ahamiyat kasb etadi.

Pedagogning mimik va pantomimik ifodasi, o'qituvchining imo-ishorasida, ma'noli qarashlarida, rag'batlantiruvchi yoki kinoyali tabassumida namoyon bo'ladi va ular o'qituvchi tarbiyachining pedagogik ta'sir n ko'rsatishida,

o'quvchi- o'quvchilarga mashg'ulotlarni ta'sirchan, qiziqarli, samarali va mazmunli o'tish uchun puxta zamin tayyorlab beradi.

Mimika-his-hayajonning ifoda etishi, yuz mushaklarining, ma'noli harakatlarning so'zlayotgan nuqtaga gapga mosligi. Mimika - bu o'z fikrlarini, kayfiyati, holati, hissiyotini tinglovchi bajarayotgan ishdan roziligi yoki norizoligini bildirish uchun yuz, qosh, ko_z muskullarini harakatga keltira olish san'atidir. Ba'zan yuzning va nigohning ifodasi o'quvchilarga katta tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi. Mimik harakatlar, ifodalar ma'lumotlarning hissiy ahamiyatini kuchaytirib, ularni chuqur o'zlashtirish uchun imkon yaratadi. O'quvchi pedagogga qarab uning kayfiyatini, munosabatini «o'qib» oladilar. Shuning uchun uydagi ba'zi noxushliklar o'quv mashg'ulotlariga ta'sir ko'rsatadi. Mimik ifodalar o'quvchining o'quv kayfiyatiga o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatmasligi kerak. Yuz ifodasida, mimik belgilarida faqat dars mashg'ulotlariga xos ta'sirini ko'rsata bilishi talab etiladi. Bu o'quv – tarbiya topshiriqlarini yechish o'quvchilar ta'limi va tarbiyasiga ijobiy yo'nalish bera oladigan ko'rinishlarni ifodalashi lozim. Yuz ifodasi, esa o'z navbatida nutq va munosabat xarakteriga mos bo'lishi kerak. U ishonch, ma'qullash, ta'qiqlash, norozilik, quvonch, faxrlanish, qiziquvchanlik, befarqlik, ikkilanish kabi xususiyatlarda ifodalanishi mumkin. Mimik ifodaning asosiy detali sifatida qayd qilinganidek qosh, ko'z, yuz ko'rinishiva muskullari ishtirok etadi. Ko_z, qosh, yuz o'quvchi-o'quvchilar javobidan qoniqish, xursand bo'lish, faxrlanish yoki e'tirof, norozilik, qoniqmaslik, xafa bo'lish va boshqa belgilarni ifodalasa, ta'lim oluvchilar diqqatini bo'lmasdan, boshqalarga xalaqit bermasdan ta'lim – tarbiya ishlarini olib boorish muvaffaqiyatli kechadi. Shuni ham alohida e'tirof etish joizki, mimik ifodalar namoyish qilinayotgan paytda o'qituvchining nigohi o'quvchi-o'quvchilarga, yoki ayrim holatini boshqara olishi ta'lim-tarbiya jarayoni uchun muhim ahamiyat kasb etadi. O'qituvchi ta'sir ko'rsatish vaqtida (darsda, darsdan tashqari mashg'ulotlar paytida, tarbiyaviy ishlar jarayonida) o'z hissiyotini boshqara olishi, jiddiy bo'lishi, umidbaxshlik, hayrixohlik kayfiyatda bo'la olishi ham pedagogik texnika tizimining muhim elementidir.

Buyuk rus pedagogi A.S.Makarenko aytganidek: «Tarbiyachi tashkil etishni, yurishni, hazillashishni, quvnoq, yoki jahldor bo'lishin bilishi lozim, U o'zini shunday tutishi kerakki, uning har bir harakati tarbiyalasin va o'qitsin». Bunday malakaga ega bo'lgan pedagog o'z-o'zini nazorat qila oladi, pedagogik faoliyati davomida sog'lom asab tizimini o'zida tarbiyalay oladi, asabiylashishdan, hissiy va aqliy zo'riqishlardan o'zini asraydi. O'z xatti harakati, hissiy holatini nazorat qilishda pedagog, avvalo, o'zida quyidagilarni shakllantirishi lozim: - hayrixohlik va optimism ruhida bo'lish; - o'z hulqini nazorat qilish, (muskul zo'riqishini, harakatini, nutq tempini, nafas olishini tartibga solish); - faoliyatni dam oldirish, ya'ni lirik, musiqaviy, yumoristik, jismoniy daqiqalarni yaratish; - o'z – o'ziga salbiy ta'sir ko'rsatishning oldini olish va h. k. O'qituvchining aktyorlik va rejissyorlik malakalari.

O'qitish samaradorligini oshirish va ijobiy tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish uchun o'qituvchi pedagogik texnikasi tizimidan o_rin olgan yana bir malaka – bu o'qituvchining aktyorlik va rejissyorlik malakasidir. Xususan, adabiyot, odobnoma,

ma'niviyat asoslari, tarix o'qituvchilari uchun aktyorlik malakasi nihoyatda kerakdir. Ma'lum mavzular, obrazlar, tarixiy qahramonlarni tavsiflayotganda aktyorlik, o'quv ma'lumotlarini so'rash, o'quvchi-o'quvchilar faoliyatini tashkil etishda esa, o'qituvchiga rejissyorlik malakalari zarur. Bu malakalar o'qituvchiga yoshlar bilan muomala qilishda tarbiyalanuvchi – o'quvchilarning aql - idrokigina emas, balki ularning his-tuyg'ulariga ta'sir ko'rsatish, ularga olamga nisbatan hissiy - qadriyatli munosabatda bo'lish tajribasini o'zlashtirishga yordamlashadi. Shunday qilib, o'qituvchida yuqorida qayd etib o'tilgan pedagogik texnika ko'nikmalarini tarbiyalangan bo'lsa, u yoshlarni oqitish, tarbiyalash, va ularni shaxs sifatida kamol toptirish sohasida muvaffaqiyatga erishadi. Ta'kidlanganidek shaxsiy-kasbiy malakalar o'qituvchining ijtimoiy gumanitar, ixtisoslik hamda maxsus fanlar bo'yicha bilimlarini boyitadi pedagogic mahoratni egallashga intilishni kuchaytiradi, o'z kasbiga qiziqish va burch, hamda mas'uliyatni his qilishni rivojlantiradi. Va bu malakalar yoshlarni o'qitish, tarbiyalash, tashkil qilish, targ'ibot qilish, mustaqil bilim olish ishlariga yordam beradi. Kiyimning vazifasi – bu nafaqat insonni issiqdan, sovuqdan himoya qilish, balki o'ziga jalb etishni ham uddalashi kerak. Kiyimga qarab insonga bahoberiladi albatta, ozoda, yarashgan va sipo kiyim kishining ishiga talabchanligi va ichki kamtarligi haqida ma'lumot beradi. Pedagogning ijobiy qiyofasi, jozibasi, o'quvchilarga psixoterapevtik ta'sir o'tkazadi hamda ta'lim samaradorligini oshiradi. O'qituvchida aniq bir obrazidagi individual, kasbi va yoshi imidjini o'zida muajassamlashadi. Yon atrofda gilar pedagogning shaxsiy, yoshiga doir, jinsiy hamda kasbiy sifatlarini muhokama qilishadi. O'qituvchi imidji individual va shaxsiy sifatleri, kasbiy faoliyati va xulqining kommunikativ xususiyatlari kabi xossalardan tashkil topgan.

Imidjni nimadan boshlab shakllantirish kerak? Imidjning ma'lum qoidalariga ta yanib, uning asosiy xossalari ajratib olamiz. Eng ahamiyatli xossalarga: * tashqi k o'rinish; * muloqotning verbal va noverbal vositalarining qo'llanilishi;

* kasb obraziga ich-ichidan mos kelishi – ichki —shaxsiyat||;

* pedagogik faliyatining uslubiy xususiyatlari; * kasbiy yo'naltirilganlik.

Birinchi bosqich – tashqi ko'rinish, bunda pedagog imidjining asosiy xususiyati – ilk taassurot fenomeni, yangi —vizual go'zallik muhim ahamiyat kasb etadi. Ma'naviy va axloqiy jihatdan yetuk, barkamol farzand voyaga yetkazish hamma davrlarda ham katta siyosiy mohiyat va ahamiyat kasb etib kelgan. Har bir ijtimoiy tuzum kelajagi, insoniyat istiqboli, kishilarning hayot va turmush darajasi fan va madaniyat taraqqiyoti bilan bevosita aloqadordir. Fan va madaniyat rivojlanishi ta'lim-tarbiya ishlarining qay darajada olib borilishidan kelib chiqadi. Bu falsafiy aqida davlat ahamiyatiga ega bo'lgan ijtimoiy qanuniyat sanaladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak har bir hatti harakati bilan pedagog shaxs atrofga tasir ko'rsatadi. U o'zi yashayotgan muhit uchun o'rnakdir. Shunday ekan yoshi va darajasiga nomunosib hatti harakatlar o'quvchilar unga taqlid qilishi ortidan yoyilib jamiyatga putur yetkazishi ham mumkin. Pedagog shaxs o'z shaxsiy hayotidan tashqari uni o'rab turgan atrof muhitdagilar hayoti uchun ham javobgar desak mublag'a bo'lmaydi. Zero uning har bir ko'rsatmasi, o'rnak qilib ko'rsatilishini unutmashligi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. <https://kompy.info/oqituvchi--shahlo-sharipova-tinglovchi--umarova-o-mavzu-pedago.html>
2. <https://kompy.info/oqituvchi--shahlo-sharipova-tinglovchi--umarova-o-mavzu-pedago.html>
3. <https://cyberleninka.ru/article/n/pedagog-shaxsi-va-unga-qo-yiladigan-talablar>
4. <https://izoh.uz/word/pedagog>
5. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Pedagogika>